

רמב"ם הלכות מלכים פרק א

הלכה ח

נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגת בו, אע"פ שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך, שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד וגו', ואמר לו אחיה ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים.

הלכה ט

מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם, אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות מביתו, שהרי נאמר לירבעם אך לא כל הימים. +/השגת הראב"ד/ אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות וכו'. א"א זה סותר מה שאמר למעלה ולא המלכות בלבד וכו', א"ו כן הוא אילו היה ירבעם מלך כשר ובניו כשרים לא היתה מלכות פוסקת מזרעו אבל היתה שניה למלכות בית דוד כגון, קיסר ופלא קיסר. +

רמב"ן בראשית פרק מט

והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל. והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל (דה"א כח ד). ואמר לא יסור, לרמז כי ימלוך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר. וזהו שנאמר (שם ב יג ה) כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו:

וענין שאול היה, כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה. ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הושע יג יא), שנתנו לו שלא ברצונו, ולכן לקחו בעברתו, שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות: והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם, ולא היה להם לשאול מלך בימיו, כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלכם (ש"א יב יב), והקב"ה אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (שם ח ז), ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא. ומה שאמר הכתוב (שם יג יג) נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל, לא על כלם. וזה טעם אל ישראל. אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימן ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל, או היה מלך תחת יד מלך יהודה:

ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים (מ"א יא לט). וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע (ח ד) הם המליכו ולא ממני:

וזוהי עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (ב"ב ג ב) כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא, שנכרתו כלם בעון הזה. ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום:

ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו (במדבר יח ז) תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם, ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה': וראיתי בירושלמי במסכת הוריות (פ"ג ה"ב) אין מושחין מלכים כהנים, אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה, אמר רבי חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (דברים יז כ), מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלויים (שם יח א). הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן, ופירש תחלה שהוא לכבוד יהודה, שאין השררה סרה מן השבט ההוא, ולפיכך אף על פי שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות, אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו. והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויים למשיחה, אין מושחין אותן לשם מלכות, וכל שכן שאר השבטים, וכמו שאמרו בגמרא (הוריות יא ב) שאין מושחין אלא מלכי בית דוד. ורבי חייא בר' אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות. והוא דבר ראוי והגון:

דרשות הר"ן הדרוש השביעי

וזוהו שרמז יעקב בהנבאו עליו (בראשית מט י) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים, ושילה הוא מלך המשיח, כמו שתרגם אונקלוס (שם) עד עלמא עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא. ואמר ולו יקהת עמים, כי כולם יתקבצו אליו ויורה להם משפטיו. ופירוש הפסוק הוא כן, לא יסור שבט מיהודה, לאחד מאחיו, כי המלכות בישראל יהיה לעולם לשבט יהודה. וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו, כדי להנותן לשבט אחר, שכל זמן שתהיה הממשלה בישראל, ימשול בהם יהודה, עד שיבא המשיח שהוא סוף מלכי ישראל. אבל אין ענינו שלא יסור לעולם, שמקרא מלא דיבר הכתוב (דברים כח לו) יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת וגו'. והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו

בשבי בשום ענין כדי שימלוך עליהם יהודה, אבל ענינו שלא יסור ממנו לאחד מאחיו, וכל זמן שתהיה ממשלה לישראל, לא תהיה לשבט אחר, רק לשבט יהודה.

ועל הדרך הזה אמר הרמב"ן ז"ל (בראשית מט י) שהיו המלכים המולכים בישראל משאר השבטים אחרי דוד, מעבירים נחלה, ועוברים על דעת אביהם, וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך, ולא היו חוזרים אל דוד, עברו על דעת הזקן ונענשו, וכמו שאמר הושע (ח ד) הם המליכו ולא ממני, וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחה תורה מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, עד שהגיע העונש למה שאמרו רבותינו ז"ל (ב"ב ג ב) כל דאמרי מבי חשמונאי קא אתינא עבדא הוא, מפני שמלכו ולא היו מזרע יהודה, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, אלו דבריו.

ודברי תימה הם, שאם כן לא נשלמה הבטחת יעקב בזה, ואף על פי שהיו עונשים המסירים הממשלה, כי מי שיבטיחנו הנביא שלא יזוק ולא יפול ביד שונאיו ואחר כך יפול, אף על פי שדמו מידם יבוקש, לא נשלמה הבטחת הנביא. וזה הפסוק אינו מצוה ולא אזהרה לבאים, אבל הקדמת הידיעה ממה שיקרה, ואם המולכים בישראל עוברים על זה, כבר נתבטלה ההבטחה הזאת ביטול רב, ולא נתקיימה רק בימי דוד ושלמה.

אבל לדעתי הפרשה הזאת רומזת לכל שבט ושבט מה שיקרנו, כמו שרמז לשבט דן ענין שמשון, ובישר בו ישראל באמור לו (בראשית מט טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל כמו שאמר בסוטה (ט ב י א), [וכן] הנושך עקבי סוס וגו' (בראשית שם), שהוא רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם (שופטים טז כט), וכשראה שנפל ביד אויביו אמר לישועתך קויתי ה', וכן ביהודה ידבר על דרך ההודעה וההבטחה, ואמר לא יסור שבט מיהודה, כלומר עם שיחטאו מלכיה, עדיין לא יגיע עונשם שתסתלק ותסור מהם המלוכה לגמרי. והנה רמז לו מאמר השם יתברך לשלמה (מ"א יא יב) יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקותי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך, אך בימך לא אעשנה למען דוד אביך, מיד בנך אקרענה וגו'. ולפיכך הבטיח יעקב ליהודה שאף על פי שיחטאו מלכיו, לא יגיע חטאתם להסיר מהם המלוכה לגמרי, וכמו שאמר השם יתברך לשלמה (שם יג) רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלים אשר בחרתי, והנה כל ימי בית ראשון היו מלכים ביהודה ולא סרה מהם הממשלה.

וכן מלכות שאול אינה קושיא אצלנו, אף על פי שלא היה בימיו מושל בשבט יהודה, שהוא לא הבטיחו שלא יקום לעולם מלך אלא משבטו כמו שפירשנו, אבל הודיע שמעת שהתחיל מלכותם לא תסור ולא תיפסק לגמרי. ולכן מלך שאול אף על פי שלא היה משבט יהודה מושל ומלך, לפי שלא היה בשבט יהודה ראוי למלכות כמוהו, כאשר העיד הכתוב (שמ"א י כד) כי אין כמוהו בכל העם. ולא הבטיחו יעקב ליהודה, אלא שמעת שתתחיל לו המלכות לא תסור ממנו, ואין ההסרה נופלת אלא בדבר שכבר התחיל.

ואין ממלכי חשמונאי על זה קושיא כלל, כי לא יבטיחו הכתוב ליהודה, רק כל ימי היות הממשלה לישראל מצד עצמם לא תיכרת משבט יהודה, והממשלה לעולם תהיה בשבטו כל זמן שתהיה בישראל. אבל לא הבטיח שלא יתמנה אדם בשררה מן השררות אם אינו משבט יהודה. והמלכים אשר מלכו בבית שני, לא היתה מלכותם מצד עצמם כלל, אבל הם כפקידים למלך פרס ורומי, גם לזולתם מן המלכים. אבל מכל מקום אין כוונתו שלא תהיה מלוכה וממשלה לאחד מאחיו, אבל הבטיחו שלא תיפסק מן שבטו הממשלה לגמרי, כל זמן שתהיה המלוכה לישראל, אבל בהיות ישראל בגלות, אין מלך ואין שר, לא הובטח שבט יהודה שתישאר לו ממשלה.

ועל דעת רבותינו ז"ל יש כאן דרך אחרת, שהבטיחו שלא תסור לעולם משבטו קצת ממשלה, בין בהיותם על אדמתם, בין בהיותם בגולה. וכן הבטיחו שלא תיפסק תורה מזרעו. וזהו שאמר בפרק קמא דסנהדרין (ה א) לא יסור שבט מיהודה, אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את העם, ומחוקק מבין רגליו, אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים. והנה הבטיחו בכאן שתי הבטחות, האחת שלא יפסק נגיד ומצוה מזרעו ואפילו בהיותו בגולה, והשנית שיהיו זרעו עוסקין בתורה. והוא שאמרו ביומא (כו א) אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורי, אלא דאתי משבט לוי או דאתי משבט יששכר, מלוי דכתיב (דברים לג י) יורו משפטיך ליעקב, מיששכר דכתיב (דה"א יב לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, ואימא נמי מיהודה דכתיב (תהלים ס ט) יהודה מחוקקי, אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמרינן. הרי שאף על פי שלא הובטח זרעו שיסכים אל האמת, מכל מקום הובטח שלא תיפסק תורה ממנו. וזו ההבטחה קיימת לעולם, בין בזמן שישראל על אדמתם, בין בעת לכתם בגולה.

ולפי הנמצא לרבותינו ז"ל במדרשים, יש להם דעת אחרת, והוא שזאת ההבטחה לא תתחיל רק אחרי ביאת הגואל, ויבטיחו כי אף על פי שתיפסק המלכות ממשפחתו בזמן הזה, אחר ביאת המשיח לא תיפסק מזרעו לעולם. ויהיה עד כי יבא שילה, כמו בזמן שיבא שילה. וזה מוזכר בבראשית רבה (ויחי על הכתוב שם מט ח) ובילמדנו (מדרש תנחומא שם), אמרו שם לא יסור שבט מיהודה, זה כסא מלכות, שנאמר (תהלים מה ז) כסאך אלהים עולם ועד, ומחוקק מבין רגליו, כשיבא אותו שכתוב בו (ישעיה כח ג) ברגלים תרמסנה עטרת גאות וגו', עד כי יבא שילה, כשיבא מי שהמלכות שלו, ולו יקהת עמים, כשיבא מי שמקחה שני כל אומות העולם, שנאמר (מיכה ז טז) ישימו יד על פה ואזניהם תחרשנה. הנה מוכח מדבריהם שזו ההבטחה אינה מתחלת, רק אחרי ביאת הגואל.